

Reptes de la participació institucional en un món d'organitzacions extrarepresentatives

Ismael Peña-López

* Article originalment publicat per a la Setmana de la Innovació en Serveis Públics, 2014

Per a citar-lo, suggerim:

Peña-López, I. (2014). *Reptes de la participació institucional en un món d'organitzacions extrarepresentatives*. Barcelona: We Question Our Project. [data de descàrrega]
<http://setmanaisp.cat/reptes-de-la-participacio-institucional-ismael-pena-lopez/>

Participació

Quan parlem de participació, relació govern-societat, o diàleg entre les administracions i el ciutadà, el més habitual és pensar en projectes – o fins i tot programes sencers – que s'afegeixen a iniciatives, debats o serveis iniciats o proveïts pel govern o l'administració. La paraula no ha estat triada a l'atzar: primer es dissenya i confegeix el projecte que es vol dur a terme i, al final, s'hi afegeix, com un apèndix, com una qüestió exògena, algun element de participació, ja sigui mera difusió del projecte, una petita finestra a rebre opinions o, en el més optimista dels casos, un veritable artefacte de deliberació. Tanmateix, fins i tot en aquest últim cas, la iniciativa parteix de dalt, hi ha una proposta més o menys prefixada, i la participació ve després. Sovint consultiva i rarament vinculant. Però sempre un afegit.

No pot negar-se que aquesta manera d'operar té (o tenia) unes raons de ser.

- Per una banda, els alts costos d'establir qualsevol tipus de projecte, infraestructura o institució.
- Per una altra, els projectes, infraestructures i institucions solen requerir un gran nombre de persones per a posar-los en marxa. Això fa incórrer en uns alts costos de coordinació d'aquests equips.
- Per últim, en un món analògic, accedir als recursos, encara que siguin en l'àmbit de la gestió del coneixement i les comunicacions, és molt difícil: dades, informació o experts tenen alts costos o bé de manipulació i reproducció o bé de transmissió o desplaçament.

Sota aquest paradigma industrial, apareixen institucions que fan d'intermediaris que optimitzen els processos seguint la màxima eficiència i eficàcia. Aquesta centralitat de la intermediació comporta, sinó automàticament si a efectes pràctics, que la participació amb i dins aquestes institucions sigui a **llarg termini** o per projectes de llarga durada, sigui iniciada gairebé sempre **de forma col·lectiva** (o fins que s'assoleix una determinada massa crítica) i tingui un **funcionament fortament dirigit**, on la major part dels components operen reaccionant a les ordres d'aquesta direcció, de dalt a baix.

Amb la digitalització de la informació i les comunicacions les restriccions anteriors o bé desapareixen o bé es redueixen dràsticament:

- Els costos d'establiment d'una iniciativa digital o són zero o són significativament menors que la seva contrapart analògica.
- Les baixes barreres i costos d'entrar (o sortir) d'un projecte fan que la massa crítica per a iniciar-lo pugui reduir-se, sovint, a unes poques persones o fins i tot a un únic individu.
- El cost de manipular, reproduir i distribuir contingut, així com de comunicar-se amb els experts es redueix a la mínima expressió i és marginalment zero un cop es té una mínima capacitat d'emmagatzemament i de comunicació.

e-Participació, e-democràcia i tecnopolítica

En complementarietat – que no en oposició – a la participació clàssica, ara apareixen nous espais de participació amb noves característiques. Aquestes característiques no són sinó obrir allò que abans era un extrem de la participació, duent-nos a nous escenaris de la participació.

- **Participació puntual.** A la participació a llarg termini s'hi afegeix ara la participació puntual, centrada en la iniciativa o l'acció i no el projecte. És una participació "casual", una participació "just in time", una participació en el moment i en el lloc on són necessaris i no forçosament a llarg termini i amb horitzons d'acompliment llunyà.
 - Aquesta participació puntual és possible i alhora facilita una gran **separació de rols**, permetent una alta especialització en les tasques i qui les duu a terme.
 - La separació de rols és també possible i alhora facilita la **multiplicitat d'actors** a la participació, de manera que a les grans institucions multipropòsit, ara s'hi afegeixen grans xarxes que aglutinen aportacions fetes per nombrosos agents.
- **Individualització.** A la participació iniciada col·lectivament ara s'hi afegeix la iniciativa individual, que pot precedir l'acció sindicada. Això és especialment important al principi de la participació innovadora o transformadora. Això no vol dir que la participació col·lectiva sigui un subòptim o que hagi de ser evitada, sinó que els individus tenen ara molta més flexibilitat per a *iniciar* els processos de forma individual – el que no treu, està clar, que l'impacte a gran escala segurament dependrà del grau d'adscripció a una iniciativa original.
 - Aquesta possibilitat d'iniciar els processos obre **espais per a la iniciativa individual**, meritocràtica, fortament basada en la "fercràcia" o "fes, i ja et seguirem", allunyat del pacte i el consens que abans eren necessaris prèviament a qualsevol acció.
 - Juntament amb la separació de rols i la multiplicitat d'actors, la iniciativa individual és possible gràcies a i afavoreix la **granularitat** de la participació. Els projectes poden atomitzar-se en tasques mínimes que

poden després ser assumides pels individus, sense que aquests hagin de comptar amb el suport d'una institució o una organització al darrera.

- **Descentralització.** Per últim, a la necessitat de la jerarquia i la direcció s'hi afegeix ara la proactivitat. La innovació social oberta permet una participació proactiva, oposant-se però al mateix temps completant la participació dirigida i reactiva. Per a que això sigui possible ha hagut de succeir abans la separació del contingut del continent o, el que és el mateix, la separació de la funció de la institució.
 - La descentralització fa possible la **separació de contingut i continent**, és a dir, la no identificació de la tasca o de l'eina amb la institució. Ja no esperem que determinades tasques passin només dins un determinat tipus d'institució (periodisme, educació, participació) sinó allà on hi ha el talent necessari per a dur-les a terme.
 - La separació de rols de la institució obre les portes a la **proactivitat**, entesa com la independència de l'individu de qualsevol tipus de necessitat d'aprovació per a poder actuar.

Aquests tres factors – participació puntual, individualització i descentralització - junt amb els respectius subfactors – separació de rols, multiplicitat d'actors, iniciativa individual, granularitat de tasques, separació de contingut i continent i proactivitat – succeeixen, a més, en dos nous eixos:

- Per una banda, el missatge transita, horitzontalment, per diverses plataformes i canals de comunicació. El component **transmedia i crossmedia** de la nova participació ens diu, per una banda, que el missatge i la participació ja és multiplataforma i multimèdia; per una altra banda, que tant el missatge com els actors implicats i el tipus de participació muta a mesura que canvien els escenaris: ja no serà possible comprendre la participació tenint en compte només un escenari o plataforma.
- Per una altra banda, el missatge també té una profunditat vertical. Contra el (sovint injustament) denostat **clicktivisme**, el que generalment passa és que la participació és **multicapa** i opera a diferents profunditats i densitats de participació, des de la més frívola fins la més compromesa, però totes elles interrelacionades i incomprensibles les unes sense les altres.

Polítiques de participació

Davant aquests canvis dràstics i davant la nova liquiditat de la participació sembla procedent reenfocar les polítiques: allunyar-les de la centralitat institucional i el lideratge, i apropar-les a la facilitació d'una participació distribuïda.

- **Donar context.** Proporcionar una comprensió del marc on s'està actuant, identificant el màxim nombre d'actors, detectant les necessitats, llistant les possibles vies per on avançar i, molt especialment, quines són les tendències que afecten o afectaran la decisió col·lectiva.

- **Facilitar una plataforma.** Aplegar els actors rellevants al voltant d'una iniciativa. No es tracta de *crear* una plataforma o un nou punt de trobada sinó d'identificar quin és l'eix vertebrador, l'àgora, la xarxa i contribuir a posar-la en funcionament o a mantenir-la en moviment.
- **Atiar la interacció.** Evitar caure en l'error de "construïm-lo i ja vindran": la interacció ha de ser fomentada, promoguda, però sense interferències que no puguin anar en contra d'un lideratge descentralitzat i distribuït. Generalment, el contingut serà el rei en aquest terreny. Però *qualsevol* contingut, sinó un contingut filtrat, fonamentat, contextualitzat i, sobretot, ben enllaçat.

Aquest redisseny de les polítiques hauria de poder donar lloc a, també, un nou disseny en el que fa referència a la fixació dels objectius de la participació ciutadana:

- **Incidència en el procés.** Si, generalment, l'objectiu de la participació era un producte o, encara millor, un resultat, és ara (també) desitjable aturar-se més en el procés, en la seva anàlisi, en la presa de consciència del camí endegat. Serà essencial **obrir el procés** fent-lo transparent, **fonamentar-lo** amb context i dades solvents, i dissenyar-lo de cara a facilitar la **possibilitat de replicar-lo**.
- **Co-decisió responsable.** Si la participació estava dirigida a que la institució acabés prenent una decisió, sembla necessari obrir espais de codecisió si som coherents amb el nou disseny de la participació, més individual, descentralitzat, puntual. No es tracta (de moment) de canviar el centre de qui pren les decisions, sinó de fer-ho de forma compartida. De nou, **donar context**, disposar de **dades obertes** o accedir a espais i dinàmiques per **contribuir a la deliberació** seran eixos clau en aquesta qüestió.
- **Subsidiarietat radical.** Si abans dèiem que la decisió ha de ser compartida, no necessàriament aquesta ha de ser simètrica. Mentre les institucions coneixen el marc o el context, poden ser els individus o petits col·lectius els que coneguin els coms de la implantació. Pot ser beneficiós que les institucions facin una passa enrere, anant **del lideratge a la facilitació**, que sigui possible dissenyar, també en l'aplicació, una **granularitat en la presa de decisions i que, en definitiva**, sigui possible passar **de la participació a la co-decisió**.

Canvi institucional

Per a fer tot això és necessari que hi hagi un profund canvi institucional. Al menys en tres àmbits:

- **Baixar els costos de la participació.** El foment de la participació ha de passar necessàriament per baixar els costos de participar. Sovint serà tan fàcil com posar a disposició de les parts la informació disponible. Facilitar un espai per a la deliberació també ho serà. O establir mecanismes estables i "automatitzats" de prospectiva i recollida de necessitats i demandes de la ciutadania. Baixar els costos de participar puja, en conseqüència, el benefici relatiu d'aquesta participació.
- **Augmentar els beneficis de la participació.** A l'altra banda de la ràtio cost/benefici hi trobem augmentar els beneficis. Això vol dir que la probabilitat

que siguin escoltades o tingudes en compte unes propostes no sigui tan baixa que no valgui la pena ni iniciar la participació. Si la perspectiva és que l'acció ciutadana no servirà de res després dels recursos invertits, els beneficis percebuts mai seran més grans que els costos suportats reals. De nou, la creació de contextos, la facilitació d'àgores o el foment de la participació en base a informació rica pot augmentar la percepció que els beneficis de participar seran més elevats que no pas els costos de fer-ho.

- **Canviar el disseny de les institucions per no participar.** Hi ha una tercera aproximació per millorar la participació o, millor dit, per aturar el problema de la baixa participació: fer-la irrellevant. El ciutadà vol participar, però no tota l'estona (allò dels costos i els beneficis que dèiem al principi), sinó allà on importa, que és en el disseny institucional. Probablement molts dels debats sobre la baixa participació, sobre el cost o els potencials beneficis de participar quedarien anul·lats si s'obris l'opció de la reforma institucional així com del canvi de protocols, processos i conductes de l'acció col·lectiva, sigui o no pilotada per les institucions.

Estem vivint, ara mateix, una transició de la política com a meta a la política com a procés, de la institució com a solució a la institució com a caixa d'eines – on hi diu institució, podem parlar perfectament de parlament, partit, sindicat, ONG, associació de veïns... la política caixa d'eines és el “faci-s'ho vostè mateix”, és el bricolatge polític, és quedar amb els veïns per dibuixar, serrar i muntar uns mobles (democràtics) cadascun amb les seves eines, en lloc de comprar- fets. Aquest és el tipus de política que alguns estan impulsant des dels carrers coordinats des de les xarxes.

Una política com caixa d'eines requereix un canvi de marc mental extraordinari:

- Per començar, cauen les marques, ja que les eines són el que importa i no la caixa d'eines, eines que són intercanviables i recombinables.
- Requereix, també, un major protagonisme del mateix ciutadà, acostumat (majoritàriament) a trobar les coses fetes, fetes per altres.
- Aquest protagonisme requereix, a més, competència, saber fer coses, o aprendre a fer-les. Cal aprendre a fer la nova política.
- Amb el que es tanca el cercle tornant a la caixa d'eines: no només saber fer, sinó saber escollir les eines apropiades per a cada cas.

Cal que ciutadans i noves formes d'organització ciutadana facin un esforç per parlar el mateix idioma, per arribar a una entesa mútua. Al cap i a la fi, són la mateixa cosa. Entre ells hi ha les institucions tradicionals. Ara, el seu paper d'intermediació és més necessari que mai... encara que l'esforç que han de fer és molt més gran per, potser, acabar passant a un segon pla. A aquestes institucions també caldrà demanar-los-ho amb molt de tacte.